

Ірина Гелецька,

кандидат юридичних наук, викладач кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ЯК МЕХАНІЗМ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті розкрито роль соціальної роботи як дієвого механізму дотримання та реалізації прав людини в умовах сучасної України. Автор наголошує на важливості соціальної підтримки вразливих категорій населення. Підкреслено, що соціальна робота сприяє не лише гарантуванню прав, а й формуванню довіри до інституцій та підвищенню рівня соціальної безпеки.

Ключові слова: *соціальна робота, права людини, соціальні служби, соціальна безпека, правова свідомість, соціальний захист.*

Конституція України проголошує, що людина, її життя, честь і гідність є найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини визначають зміст та спрямованість державної політики, а їх утвердження і забезпечення становлять головний обов'язок держави. Ці права є невідчужуваними та непорушними, і не можуть бути звужені ані під час прийняття нових законів, ані при внесенні змін до чинного законодавства (статті 3, 21, 22 Конституції України) [4].

Соціальна робота як дієвий інструмент дотримання прав людини відіграє визначальну роль у формуванні суспільства, заснованого на засадах справедливості, інклюзії та гуманності. Її діяльність зосереджена на підтримці осіб, що перебувають у складних життєвих обставинах, забезпеченні їхніх соціальних, економічних і культурних прав, а також створенні умов рівного доступу до життєво необхідних ресурсів і послуг. Водночас соціальна робота сприяє реалізації закріплених у Конституції гарантій через практичну підтримку тих, хто потребує допомоги, забезпечуючи не лише виявлення фактів порушень прав, а й системну відповідь на них. Її функція полягає в інтеграції вразливих категорій громадян у соціальне середовище, активізації їхнього потенціалу, посиленні соціального захисту осіб, таких як діти, люди з інвалідністю, особи похилого віку, а також внутрішньо переміщені особи.

Завдяки діяльності соціальних працівників, які виконують посередницьку, консультативну, правозахисну та адаптаційну функції, досягається реальне втілення у життя принципу верховенства права і соціальної справедливості. Соціальна робота також сприяє формуванню у громадян правової свідомості, що є необхідною умовою ефективного захисту прав людини в демократичному суспільстві, зокрема через інформування про можливості соціального захисту та доступ до механізмів правової допомоги.

Для соціальних працівників правові основи соціальної роботи є орієнтиром для дотримання прав людини у соціальній сфері. Для них це розуміння та неухильне дотримання нормативно-правових засад соціальної роботи. Як слушно зауважують Гребінь Л.О. та Карпич І.О., «чи кожен громадянин України знає свої права? – навряд. Чи кожен соціальний працівник чи соціальний педагог мусить знати права і свободи громадян? – відповідь однозначно – так!» [2].

Розглядаючи соціальну роботу як особливу гарантію соціальної безпеки держави Белоусов В.Д. небезпідставно наголошує на тому, що «соціальні працівники знаходяться на «передовій» систематичного процесу запобігання та протидії явищу соціальної вразливості у державі, безпосереднім чином впливаючи на якість життя окремих людей (груп людей): сприяючи реалізації соціальної функції держави та суспільства на мікрорівні (в контексті буття окремої особи, сім'ї), формують умови для забезпечення соціальної безпеки на макрорівні (у контексті держави чи окремої частини)» [1, с. 443].

Більше того, вважаємо, що соціальна робота сьогодні дедалі частіше виступає як інструмент соціального діалогу, за допомогою якого громадяни взаємодіють із державними інституціями, заявляючи про свої потреби та права. Саме через таку комунікацію формується довіра до держави, зміцнюється легітимність її політики у сфері соціального захисту. Отже, соціальні працівники не лише «реагують» на виклики, а й активно трансформують середовище, підвищуючи рівень людського розвитку та громадянської активності, а головне – забезпечують механізми дотримання та захисту основоположних прав і свобод людини в реальному житті.

Одним із ключових напрямів соціальної роботи виступає превенція порушень прав людини у сферах освіти, медицини, трудових відносин, забезпечення житлом, а також у сфері надання соціальних послуг.

Так, у роботі з особами з інвалідністю соціальні працівники сприяють реалізації їхніх прав на реабілітацію, освіту, працевлаштування, мобільність, адаптацію до суспільного середовища. Вони також надають допомогу в оформленні пілг і забезпечують супровід у взаємодії з державними інституціями. Особливої уваги в умовах воєнного стану потребують особи з інвалідністю внаслідок війни. З цього приводу Дуля А. В., Лехолетова М. М., Лях Т. Л. наголошують, що «на сьогодні, учасники бойових дій є однією з найбільш вразливих груп населення, які потребують соціального захисту та ефективної соціальної підтримки та допомоги. З огляду на це, здійснення соціальної роботи в Україні потребує створення та реалізації для осіб з інвалідністю внаслідок війни рівних можливостей та умов з метою забезпечення однакового для всіх громадян рівня життя та участі в суспільному житті» [3, с. 42]. Робота з цією категорією осіб вимагає не лише правових знань, але й глибокого емоційного, етичного та професійного залучення. Успішна соціальна реабілітація таких осіб сприяє як дотриманню прав людини на гідне життя, так і загальному процесу соціального відновлення суспільства після воєнних травм.

Ще один приклад – соціальна робота з жертвами домашнього насильства: вона не лише спрямована на надання психологічної та матеріальної допомоги, а й на забезпечення захисту їхніх основоположних прав. Важливо зауважити, що домашнє насильство проявляється не лише у фізичній чи психологічній формі, але також є серйозним порушенням прав людини, що супроводжується дискримінацією особистості та обмеженням її основоположних свобод. Як зазначають дослідники Скіпальська Г., Лях Т. та Клішевич Н., серед основних ознак, які вказують на наявність насильства, можна виділити «порушення конституційних прав людини, таких як «невід’ємне право на життя», «право на повагу до гідності», «право на свободу та особисту недоторканність», права на особисте життя, «право на володіння, користування й розпорядження своєю власністю», «право на працю», «кожен із подружжя має рівні права й обов’язки в шлюбі та сім’ї» [6, с. 85]. На основі цього вони роблять висновок, що «фахівець із соціальної роботи має організувати дієву взаємодію державних і недержавних установ щодо вирішення проблеми жорстокого поводження з жінками, які зазнали насильства в сім’ї» [6, с. 87].

У системі охорони дитинства соціальні служби відіграють ключову роль у забезпеченні дотримання прав дитини на захист від жорстокого поводження, на сімейне виховання, освіту та медичну допомогу. Це

підтверджується національним законодавством та міжнародними зобов'язаннями України.

Зокрема, статті 28 та 52 Конституції України гарантують право дитини на захист від усіх форм насильства та експлуатації, забороняючи жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання .

Соціальні служби, відповідно до своїх повноважень, здійснюють виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, оцінюють рівень безпеки та потреби таких дітей, а також організовують надання необхідних соціальних послуг. Це включає влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, у прийомні сім'ї або дитячі будинки сімейного типу, забезпечення доступу до освіти та медичної допомоги, а також надання психологічної підтримки

У контексті збройного конфлікту в Україні соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) набуває особливої актуальності. Внутрішньо переміщені особи сьогодні становлять нову, численну категорію клієнтів соціальних служб. В одному з авторських досліджень із цієї тематики звертається увага на трансформацію підходів до надання соціальних послуг таким особам: з проблемно-орієнтованого, коли центри соціальних служб для сімей, дітей та молоді фокусувалися переважно на подоланні найгостріших проблем клієнтів з числа ВПО, на підхід, що базується на принципах добровільності та суб'єктності, відповідно до чинного законодавства у сфері соціальної роботи [5, с. 41]. В іншій роботі авторами підкреслюється, що «метою соціальної роботи з сім'ями ВПО є забезпечення доступності комплексу послуг для ВПО та їх сімей, надання допомоги мігрантам у придбанні навичок нормальної поведінки у новому соціальному середовищі, мінімізація негативних наслідків або навіть повне вирішення сімейних/індивідуальних проблем, усунення труднощів, пов'язаних з адаптацією сім'ї до нових умов навколишнього середовища, та надання ефективних гуманітарних послуг з метою покращення якості життя сімей вимушених переселенців» [7, с. 155].

Таким чином, соціальна робота є не лише формою надання допомоги, але й повноцінним інструментом забезпечення реалізації прав людини, оскільки вона діє на перетині соціальної політики, правозахисної діяльності та гуманітарного підходу, що дозволяє формувати соціально безпечне та справедливе середовище для кожної особи незалежно від її віку, статі, стану здоров'я, соціального статусу чи життєвих обставин.

Список використаних джерел:

1. Белоусов В.Д. Соціальна робота як особлива гарантія соціальної безпеки держави. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2023. Серія ПРАВО. Випуск 80: частина 2. С. 443-448. URL: <https://surl.lu/egbkqs>
2. Гребінь Л.О., Карпіч І.О. Правове регулювання соціальної роботи в Україні. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/8448/1/KARPYCH_15.pdf
3. Дуля А. В., Лехолетова М. М., Лях Т. Л. Особливості соціальної роботи з особами з інвалідністю внаслідок війни. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Випуск 98 '2024. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. С. 42-46. URL: <https://chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/98/10.pdf>
4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Недря К.М., Трубавіна І.М., Чередніченко О.Ю. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні. Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі». Національний університет «Запорізька Політехніка». 2 листопада 2022р. С. 40-43. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/items/4bd4626d-d9a6-48b2-be06-9513eb15e382>
6. Скіпальська Г., Лях Т. та Клішевич Н. Жінки, які постраждали від домашнього насильства як об'єкт соціальної роботи. *Ввічливість. Humanitas*, Вип. 5, 2021. С. 82-89. URL: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/328>
7. Тверезовська Н.Т., Головаш К.А. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами. Продовольча та екологічна безпека в умовах війни та повоєнної відбудови: виклики для України та світу: мат. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 трав. 2023 р.). С. 154-156. URL: https://dglb.nubip.edu.ua/server/api/core/bitstreams/189dcf92-a988-4f0b-88ea-e35fbd17c5af/content?utm_source

Оксана Готич,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності
231 «Соціальна робота» Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль